

Teologiczny wymiar śpiewów wielkanocnych¹ **The theological dimension of Easter singing**

Abstract

The theology of Easter songs focuses on the mystery of Christ's resurrection and is directed at the eschatological dimension of human existence. Thanks to the victory of the Son of God over sin, death and Satan, man has an open gate to eternal life. Easter songs are rooted in the biblical message about the Lord's resurrection, they are a form of prayer expressed during the liturgy, as well as outside it, and should bring the faithful closer to God. The oldest of them, dating back to the 14th century, were created over the centuries of the existence of the Polish nation and state, and often referred to the historical and social situation of Poles, especially during the partitions. However, their content and melody always expressed the essence of man's faith in the resurrection of Christ and the hope of eternal life.

Keywords: Pascha, Easter, Easter song, Paschal liturgy, theology of songs

Abstrakt

Teologia śpiewów okresu wielkanocnego koncentruje się na tajemnicy zmartwychwstania Chrystusa i jest skierowana na eschatologiczny wymiar ludzkiej egzystencji. Człowiek dzięki zwycięstwu Syna Bożego nad grzechem, śmiercią i szatanem ma otwartą bramę do życia wiecznego. Pieśni wielkanocne zakorzenione są w biblijnym przekazie o zmartwychwstaniu Pana i stanowią formę modlitwy wyrażanej podczas liturgii, jak również poza nią, i powinny przybliżyć wiernego do Boga. Najstarsze z nich, sięgające XIV wieku, powstawały przez kolejne stulecia istnienia polskiego narodu i państwa, często odnosiły się do historyczno-społecznej sytuacji Polaków, zwłaszcza podczas zaborów. Zawsze jednak ich treść i melodia wyrażały istotę wiary człowieka w zmartwychwstanie Chrystusa i nadzieję życia wiecznego.

Słowa kluczowe: Pascha, Wielkanoc, pieśń wielkanocna, liturgia paschalna, teologia pieśni

Wstęp

Pieśni wielkanocne zakorzenione w tradycji Kościoła rzymskiego, szczególnie obecne w Polsce sięgają czasów epoki średniowiecza. Swą treścią i zawartą w niej teologią ukazują

¹ Artykuł powstał w ramach projektu: „Tradycyjne melodie kościelne z perspektywy akompaniamentu organowego” realizowanego w ramach programu „Społeczna Odpowiedzialność Nauki” finansowanego przez Ministerstwo Edukacji i Nauki, nr SONP/SP/564101/2022, realizacja - Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie w latach 2022-2024.

największe tajemnie wiary chrześcijan, odnoszące się do misterium męki, śmierci i zmartwychwstania Chrystusa. Nowo testamentalna prawda została uobecniona w liturgii Kościoła, zwłaszcza w sakramentach i innych obrzędach, sięgających początków chrześcijaństwa. Radość z tajemnicy zmartwychwstania Chrystusa i odkupienia człowieka Kościół przeżywa szczególnie przez cały okres wielkanocny – od Niedzieli Zmartwychwstania Pańskiego aż po Niedzielę Zesłania Ducha Świętego. Czas ten koreluje bezpośrednio z okresem Wielkiego Postu i Świętym Triduum Paschalnym, który go bezpośrednio poprzedza. Teologiczny wymiar liturgii okresu wielkanocnego oscyluje wokół tajemnicy zwycięstwa życia nad śmiercią, przebaczenia nad grzechem, miłości nad złem i nienawiścią, wierności nad zdradą, pokory nad ludzką pychą. Tenże wymiar charakteryzuje również bogactwo pieśni i śpiewów wielkanocnych, którego próba interpretacji zostanie podjęta w niniejszym artykule.

1. Z historii śpiewów wielkanocnych

Ojciec prof. Cassian Folsom OSB podkreśla: „Jeśli chodzi o duszę zmysłową, przedmiotami poznania w liturgii są konkretne znaki sakramentalne, gesty, symbole. Sakramenty, co oczywiste, są zakorzenione w pięciu zmysłach. Muzyka, sztuka i architektura także są, przedmiotami władzy zmysłowej duszy (nawet jeśli rozum później może i powinien zrozumieć ich znaczenie”². To wyjątkowe znaczenie muzyki, obok sztuki i architektury, jako przedmiotu władzy zmysłowej czyni ją istotnym i niezbędnym elementem przeżywanej liturgii. Z kolei o. Odo Casel, wybitny liturgista i badacz dokumentów pierwszych wieków Kościoła, wyjaśniając istotę rozumienia świąt paschalnych u starożytnych chrześcijan stwierdził:

Uroczystość paschalna starożytnych to jakaś całość, jest to obchód odkupienia dokonanego przez śmierć i wywyższenie Pana, jest to święto ekonomii zbawienia, którego Bóg chciał dokonać dziełem ludzi. Jest to zatem „święto” najwyższe, i jako takie jest kultowym wyrazem istoty religii chrześcijańskiej³.

Niewątpliwie do ubogacenia teologicznego wymiaru świąt paschalnych przyczyniły się śpiewy posiadające własną genezę i historię powstawania. Papież Benedykt XVI wyraził te prawdę w słowach:

(...) Wczesny rozwój teologii, jej coraz głębsze poznanie bóstwa Chrystusa dokonywały się zapewne w istotnej mierze właśnie w pieśniach Kościoła, we wzajemnym przenikaniu się teologii, poezji i muzyki⁴.

Kształtowanie się pieśni liturgicznych sięga korzeniami do pierwszych form śpiewanych w Kościele łacińskim takich jak tropy i sekwencje, które pojawiły się w Galii pod koniec VIII wieku⁵. Ich prosta i sylabiczna forma, nawiązująca do muzyki ludowej sprawiła, że cieszyły się wielkim powodzeniem i pozwoliły sukcesywnie wiernym włączać się w śpiewy liturgiczne⁶.

² C. FOLSOM, *Człowiek współczesny a liturgia*, red. K. Porosło, Kraków 2018, s. 39.

³ O. CASEL, *La Fête de Pâque dans l'Eglise des Pères*, Paris 1963, s. 93.

⁴ J. RATZINGER, *Nowa pieśń dla Pana*, tłum. J. Zychowicz, Kraków 1999, s. 166.

⁵ Por. T. SINKA, *Polska pieśń w liturgii*, „Nasza Przeszłość” 60 (1983), s. 245.

⁶ Por. Tamże.

Jednocześnie w samej liturgii rodziły się „pieśni nabożne” w językach narodowych, które rozwijały się w oparciu o łacińskie śpiewy gregoriańskie, zwłaszcza wspomniane tropy i sekwencje, ale również hymny i antyfony⁷.

Pierwsze wzmianki dotyczące śpiewów religijnych, czy pieśni nabożnych w Polsce związane są z procesjami towarzyszącymi uroczystościom kościelnym, w związku z tym analogicznie do tej chronologii, najstarszymi pieśniami będą te związane ze świętowaniem tajemnicy Zmartwychwstania Chrystusa – pieśni wielkanocne, a *stricte* – rezurekcyjne. Bogata tradycja Kościoła w Polsce wydobywa ze swego skarbcza pieśni wielkanocne, początkowo nawiązujących do tradycji chorałowej zarówno pod względem melodii jak i waloru literackiego. Pierwsze świadectwa pochodzą z połowy XIV wieku. Opierają się o wiekopomne dzieło datowane na lata 1360-1370: *Pontyfikał płocki* „Stella chori Plocensis” nazywany *Ordinale plocense*, jak również *Graduałem płockim*, który niestety zaginął podczas II wojny światowej⁸. Dzięki wzmiankom o tym dziele, dokonanych przez ks. Józefa Michałaka w 1939 można odtworzyć krótki opis procesji rezurekcyjnej z XIV-wiecznego Płocka:

Po prześpiewaniu jutrzni laudes w uroczystym pochodzie udają się wszyscy do grobu śpiewając „Cum rex gloriae...” Dwaj kapłani odsłaniają krzyż, intonują dalszy ciąg rozpoczętej pieśni od słów „Advenisti...” Po tej pieśni cały lud śpiewał: „Wstał smartwich crol nas Synboży”. Pochód ruszał i śpiewano pieśń na przemian: lud zwrotkę po polsku, kler po łacinie zwrotkę prozy „Victimae paschali” (*clerus litteraliter, populus vulgariter*). Następnie chłopcy śpiewali łaciński hymn „Salve festa dies...” lud zaś po każdej zwrotce śpiewał „Prestwe swete weschrznenie”⁹.

Warto dodać, że podczas Uroczystości Wniebowstąpienia Pańskiego śpiewano „Przez twe święte w niebo wstąpienie”, natomiast w Uroczystość Zesłania Ducha Świętego „Przez twe święte Ducha zesłanie”¹⁰. Zatem można przypuszczać, że lud włączał się ze śpiewem pieśni nabożnych również podczas innych procesji, np. w Niedzielę Palmową czy Boże Ciało¹¹.

Należy również podkreślić, że najstarsze średniowieczne procesyjne pieśni wielkanocne, poddane literackiej modyfikacji wykonywane są do dzisiaj podczas liturgii, np. „Chrystus zmartwychwstan jest” oraz „Przez Twoje święte zmartwychpowstanie”, natomiast „Wstał z martwych crol nasz, Syn Boży” stała się z czasem tzw. wielkanocną częścią „Bogurodzicy”¹².

Z przełomu XIV i XV wieku pochodzą kolejne pieśni: „Wszego świata wszystkim lud” i „Jezus Chrystus Bóg-człowiek” oraz „Wesoły nam dzień nastał”¹³.

⁷ Por. Tamże, s. 246.

⁸ Por. Tamże

⁹ J. MICHALAK, *Zarys liturgiki*, Płock 1939, s. 217-218. Podczas procesji pieśń wykonywana była na przemian: duchowni po łacinie *Victimae paschali*, wierni po polsku tę sama pieśń. Natomiast gdy duchowni śpiewali łaciński hymn Wenancjusza Fortunata *Salve festa dies (Witaj, dniu święty)*, lud powtarzał po każdej zwrotce: *Przez Twe święte zmartwychwstanie* (por. B. NADOLSKI, *Leksykon Liturgii*, Poznań 2006, s. 1295).

¹⁰ Por. <https://www.muzeum-radom.pl/muzeum-o-kolberga/tradycja-piesni-wielkanocnych/2947>.

¹¹ Por. T. SINKA, *Polska pieśń w liturgii*, dz. cyt., s. 249.

¹² Por. <https://www.muzeum-radom.pl/muzeum-o-kolberga/tradycja-piesni-wielkanocnych/2947>.

¹³ Por. J. SURZYŃSKI, *Polskie pieśni Kościoła katolickiego od najdawniejszych czasów do końca XVI stulecia*, Poznań 1891, s. 95, 101.

Kolejne wieki, zwłaszcza XVI-XVIII, przyniosły znaczący rozkwit pieśni wielkanocnych. W XVI stuleciu powstały następujące pieśni: „Chrystus Pan zmartwychwstał” oraz „Dnia tego świętego wielkanocnego”¹⁴.

W XVII wieku powstały kolejne pieśni: „Wesoły nam dzień dziś nastał”, „Dziś Chrystus Król wiecznej chwały” oraz tłumaczenie *Collaudemus* – „Wysławiajmy Chrysta Pana”¹⁵.

Następny XVIII wiek obficie wzbogacił repertuar pieśni wielkanocnych o kolejne: „Alleluja, chwalcie Pana”, „Alleluja, Jezus żyje”, „Chrystus zmartwychwstał”, „Dni wesołe nam nastały”, „Dziś nam nastał dzień ozdobny”, „Jezus przeszedł smutne drogi”, „Książę życia tryumfuje nad śmiercią”, „Nie zna śmierci Pan żywota”, autorstwa wybitnego poety Franciszka Karpińskiego (+1825)¹⁶ i z muzyką Teofila Klonowskiego (+ 1876), kompozytora pieśni „Wesel się Królowo miła”¹⁷.

W XIX i XX wieku pojawia się większość skomponowanych pieśni wielkanocnych, które można odnaleźć w śpiewnikach, począwszy od pierwszego wydania „Śpiewnika kościelnego” ks. Jana Siedleckiego z roku 1878¹⁸. Pieśni z końca XIX wieku uwydatniają szczególną świadomość religijną, kulturową i patriotyczną Polaków żyjących wówczas w reżimie zaborców.

Na podkreślenie zasługują jeszcze XIX-wieczne zbiory Oskara Kolberga (+ 1890), stanowiące niezwykle cenne źródło informacji o ówczesnej polskiej kulturze ludowej i dokumentujące żywą tradycję polskich śpiewów religijnych¹⁹. Wymienia on sześć pieśni wielkanocnych, znanych na ziemiach polskich w drugiej połowie XIX wieku: *Chrystus zmartwychwstał jest, Dziś Chrystus, Król wiecznej chwały, Nie zna śmierci Pan żywota, Wesoły nam dziś dzień nastał, Wstał Pan Chrystus, Wysławiajmy Chrysta Pana*²⁰.

Wpływ kulturowy, regionalny, a przede wszystkim patriotyczny, szczególnie na przełomie XIX i XX wieku miał niezwykle ważne znaczenie dla kształtowania się polskiej pieśni wielkanocnej. Podczas zaborów Polacy postrzegali Wielkanoc, zwłaszcza procesję rezurekcyjną jako zapowiedź „zmartwychwstania” zniewolonej Ojczyzny i w tym kontekście pieśń *Wesoły nam dzień dziś nastał* stała się niejako „wielkanocnym polskim hymnem kościelnym”²¹.

2. Teologia wybranych śpiewów wielkanocnych

Analizując treść pieśni wielkanocnych należy podkreślić ich znaczącą wartość dla dziedzictwa polskiej kultury. Stanowiły i stanowią one nieoceniony skarb żywo obecny w liturgii Kościoła, zwłaszcza kiedy wybrzmiewają w okresie wielkanocnym. Ich bogactwo zawarte jest również w literacko-muzycznej formie, odzwierciedlającej epokę kulturową i historyczną, jak również etapy rozwoju języka polskiego.

¹⁴ Por. <https://www.muzeum-radom.pl/muzeum-o-kolberga/tradycja-piesni-wielkanocnych/2947>.

¹⁵ Por. <https://www.muzeum-radom.pl/muzeum-o-kolberga/tradycja-piesni-wielkanocnych/2947>.

¹⁶ Zob. F. KARPIŃSKI, *Pieśni nabożne*, Supraśl 1792.

¹⁷ Por. <https://www.muzeum-radom.pl/muzeum-o-kolberga/tradycja-piesni-wielkanocnych/2947>.

¹⁸ J. SIEDLECKI, *Śpiewnik kościelny*, Kraków 1876. Aktualne wydanie uznane za ogólnopolski śpiewnik liturgiczny: 41, Kraków 2021.

¹⁹ Oskar Kolberg wymienia 336 pieśni religijnych, spośród 12,5 tysiąca pieśni (<https://www.muzeum-radom.pl/muzeum-o-kolberga/tradycja-piesni-wielkanocnych/2947>).

²⁰ Por. Tamże.

²¹ Por. Tamże.

Teologiczny wymiar śpiewów okresu Wielkanocy koncentruje się zasadniczo na ewangelicznym wydarzeniu nocy Zmartwychwstania Chrystusa i radości wielkanocnego poranka. W tym okresie Kościół przeżywa uroczyście przez pięćdziesiąt dni między Niedzielą Zmartwychwstania a Niedzielą Zesłania Ducha Świętego radość z dzieła odkupienia²². Pieśni wielkanocne pomagają wiernym w osobistym doświadczeniu zwycięstwa Chrystusa nad śmiercią, otwierając jednocześnie perspektywę zmartwychwstania i życia wiecznego²³.

Pieśń *Alleluja! Jezus żyje, On, co za nas życie dał*²⁴ nieznanego autora złożona z trzech zwrotek, połączonych refrenem po każdej z nich, odnosi się do ewangelicznej zapowiedzi Chrystusa o swoim zmartwychwstaniu: „jak powiedział, zmartwychwstał”. Zwycięzca śmierci wydobywa z otchłani grzeszników, co wyraża staropolski zwrot: „Wraca z otchłani z jeńcami, / śmiercią skruszył śmierci grot” i jako Pan nieba posiadający „klucz do niebios wrót”, „piekło ściele pod stopami”, potwierdzając swą władzę nad Szatanem. Ostatnia zwrotka wraz z refrenem jest radosnym zwrotem ku Matce Bożej, nazwanej „Królową nieba”, której oznajmiany jest fakt zmartwychwstania: „Żyje Syn Twój, żyje Pan”. Po cierpieniu i ranach przychodzi radość, którą należy dzielić ze Zmartwychwstałym Synem: „Radość Ci z Nim dzielić trzeba, / słońcem każda z Jego ran”.

Ta staropolska pieśń zawiera archaizmy leksykalne, np.: „Nućmy Jemu pienia chwały” przez co staje się tym bardziej cennym zabytkiem językowym.

Radosna pieśń wielkanocna o podobnym tytule: *Alleluja! Jezus żyje, już Go dłużej grób nie kryje*²⁵, wyraża ogrom radości z faktu pustego grobu, w którym przez trzy dni spoczywał Jezus: „już Go dłużej grób nie kryje, / w którym trzy dni spoczywał”. Każda z pięciu zwrotek rozpoczyna się hebrajskim słowem *Alleluja*, wyrażającym radość i chwałę oddawaną Bogu, a dosłownie z języka hebrajskiego oznacza „wysławiajcie, chwalcie Jahwe”²⁶. Prosty w literackie zwroty i rymowany tekst pieśni (AA-BB) ukazuje wiarę ludu w zwycięstwo Boga nad Złem: „Przewyciężył / Jezus czarta, co nas więził / w tej haniebnej niewoli”. To zwycięstwo odnosi się zarówno do wymiaru eschatologicznego, jak i horyzontalnego zmagania człowieka i tryumfu prawdy nad fałszem. Zmartwychwstanie Chrystusa ukazało również zwycięstwo nad

²² Por. J. SIEDLECKI, *Śpiewnik kościelny*, Kraków 2021, s. 261.

²³ Por. Tamże.

²⁴ „1. Alleluja! Jezus żyje, / On, co za nas życie dał. / Już Go grobu noc nie kryje, / jak powiedział, zmartwychwstał. / Ref.: Nućmy Jemu pienia chwały: / Witaj, Jezu Zmartwychwstały! / Alleluja, alleluja, alleluja, alleluja! / 2. Wraca z otchłani z jeńcami, / śmiercią skruszył śmierci grot. / Piekło ściele pod stopami, / trzyma klucz do niebios wrót. / Ref. / 3. Wesel się, Królowo nieba, / żyje Syn Twój, żyje Pan. / Radość Ci z Nim dzielić trzeba, / słońcem każda z Jego ran. / Ref. R.: Zanuć Jemu pienia chwały: / Witaj, Jezu Zmartwychwstały! / Alleluja, alleluja, alleluja, alleluja!” (zob. J. SIEDLECKI, *Śpiewnik kościelny*, dz. cyt., nr 175, s. 264).

²⁵ „1. Alleluja! Jezus żyje, / już Go dłużej grób nie kryje, w którym trzy dni spoczywał, / w którym trzy dni spoczywał. / 2. Alleluja! Przewyciężył / Jezus czarta, co nas więził / w tej haniebnej niewoli, / w tej haniebnej niewoli. / 3. Alleluja! Tryumfuje / prawda, a fałsz ustępuje / z ziemi oswobodzonej, / z ziemi oswobodzonej. / 4. Alleluja! Złość zgromiona, / a niewinność wyniesiona / odzyskała swe prawa, / odzyskała swe prawa. / 5. Alleluja! Zmartwychwstały / jest zastawem wiecznej chwały, / którą krwawo wyjednał, / którą krwawo wyjednał” (zob. J. SIEDLECKI, *Śpiewnik kościelny*, dz. cyt., nr 174 a, s. 262-263).

²⁶ „Alleluja” - zasadniczo to starotestamentalne wyrażenie nie było tłumaczone w różnych wydaniach Biblii. W greckiej Biblii zostało ono użyte w psalmach 106 (105), 111 (110), 113 (112), 136 (135), 146-150, jako wezwanie, na które zgromadzony lud odpowiadał podczas liturgii synagogałnej. W czasie świąt modlono się *Hallelem* (psalmy 113 [112] - 118 [117]). Kościół przyjął akklamację „alleluja” i zaczął jej używać na chwałę Chrystusa odnoszącego zwycięstwo. Dlatego „alleluja” stało się charakterystycznym śpiewem okresu wielkanocnego, a także wykonywane jest w wielu innych momentach sprawowanej liturgii w kościele łacińskim (por. P. CABAN, *Jakie odpowiedzi na wezwania liturgiczne dawali chrześcijanie w starożytności?*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 2/59 (2006), s. 122).

złem i niesprawiedliwością wyrażoną w ludzkiej męce, cierpieniu i śmierci: „Alleluja! Złość zgromiona, / a niewinność wyniesiona / odzyskała swe prawa”.

Kolejny przykład XVI-wiecznej pieśni wielkanocnej *Chrystus Pan zmartwychwstał*²⁷ wyraża prawdę zwycięstwa Chrystusa nad śmiercią. Autor przeciwstawia ze sobą dwa wymiary śmierci: ludzki i Chrystusowy. Ta pierwsza „śmierć sroga” zostaje pokonana przez Jego śmierć na krzyżu, określona jako drogocenna - „śmierć droga”. Każda z trzech zwrotek zakończona jest uroczystym wezwaniem „Alleluja!”. Po zwycięstwie nad śmiercią, o którym mowa w pierwszej strofie, w drugiej Autor zwraca się z prośbą do Zmartwychwstałego, rozpoczynając inwokacją: „O Chryste, nasz Panie!”, o wewnętrzne nawrócenie za przyczyną zmartwychwstania („Przez Twe zmartwychwstanie / daj nam z grzechów powstać”) oraz wszelkich łask, szczególnie, można przypuszczać – łaski zmartwychwstania („łaski Twojej dostać. Alleluja”). Ostatnia zwrotka stanowi niejako apogeum całego tekstu pieśni i wyraża eschatologiczną nostalgię za życiem wiecznym i spotkaniem z Bogiem po zakończeniu życia na ziemi: „A gdy żywot minie, / daj w wiecznej krainie / widzieć Ojca swego, / Boga Wszechmocnego. Alleluja!”.

Jedną z najbardziej znanych, rozpowszechnionych i jednocześnie najstarszych śpiewów wielkanocnych jest wspomniana już pieśń: *Chrystus zmartwychwstał jest*²⁸. Uznawana jest za najstarszą polską pieśń okresu Wielkanocy i zapisana w staropolskim „Krystus zmartwychwstał je”, której przekład dokonał prawdopodobnie Świętosław z Wilkowa w 1365 roku²⁹. Pieśń ta powstała jako trop do uroczystej sekwencji wielkanocnej *Victimae paschali laudes*³⁰ (*Niech w święto radosne*), a jej zapis – zarówno tekst jak i melodia – po raz pierwszy można odnaleźć w *Graduale plockim*, chociaż archaiczne formy językowe wskazują na jeszcze wcześniejszą datację³¹:

Krystus z martwych wstał je,
Ludu przykład dał je,
Eż nam z martwych wstaci,
Z bogiem krolewaci
Kyrie [eleison]³².

Jednozwortkowa forma pieśni, która występuje w wielu przekazach cieszyła się powszechną znajomością od epoki średniowiecza, a jej melodyjny kształt i równa liczba

²⁷ „1. Chrystus Pan zmartwychwstał, / zwycięstwo otrzymał, / bo zburzył śmierć sroga / swoją śmiercią drogą. Alleluja! / 2. O Chryste, nasz Panie! / Przez Twe zmartwychwstanie / daj nam z grzechów powstać, / łaski Twojej dostać. Alleluja! / 3. A gdy żywot minie, / daj w wiecznej krainie / widzieć Ojca swego, / Boga Wszechmocnego. Alleluja!” (zob. J. SIEDLECKI, *Śpiewnik kościelny*, dz. cyt., nr 178, s. 267).

²⁸ „1. Chrystus zmartwychwstał jest, / nam na przykład dan jest, / iż mamy zmartwychpowstać, / z Panem Bogiem królować. Alleluja! / 2. Leżał trzy dni w grobie, / dał bok przebić sobie, / bok, ręce, nogi obie, / na zbawienie tobie. Alleluja! / 3. Trzy Maryje poszły, / drogie maści niosły, / chciały Chrysta pomazać, / Jemu cześć i chwałę dać. Alleluja! / 4. Gdy na drodze były, / tak sobie mówiły: / Jest tam kamień niemały, / a któż nam go odwali? Alleluja! / 5. Powiedz nam, Maryjo, / gdzieś Pana widziała? / Widziałam Go po męce, / trzymał chorągiew / w ręce. Alleluja! / 6. Gdy nad grobem stały, / rzekł im anioł biały: / Nie bójcie się, Maryje, / zmartwychwstał Pan i żyje! Alleluja!” (zob. J. SIEDLECKI, *Śpiewnik kościelny*, dz. cyt., nr 179, s. 268-269).

²⁹ Por. <https://www.muzeum-radom.pl/muzeum-o-kolberga/tradycja-piesni-wielkanocnych/2947>.

³⁰ Sekwencja *Victimae paschali laudes*, przypisywana jest prezbiterowi i poecie oraz kapelanowi cesarza niemieckich (Konrada II i Henryka III) Wiponowi z Burgundii (ok. 995-1084), wykonywana w uroczystość Zmartwychwstania Pańskiego i w jej Oktawie (por. B. NADOLSKI, *Leksykon Liturgii*, dz. cyt., s. 1031-1033).

³¹ Por. Tamże.

³² Zob. T. MICHAŁOWSKA, *Literatura polskiego średniowiecza*, Warszawa 2011, s. 464.

syłab czyniły ją łatwą do zapamiętania i wykonania³³. Pierwotnie utwór składał się z czterech wersów zapisanych sześćogłoskowcem z rymami parzystymi (AABB), dopełniony wezwaniem *Kyrie eleison*³⁴, jednak od połowy XV wieku zaczęto dodawać kolejne zwrotki, m.in. wezwania teofaniczne, do Matki Bożej, czy też świętych polskich (np. św. Stanisława) wyrażające prośbę o duchową opiekę i pomyślność, oraz zwrotki związane *stricte* z tajemnicą zmartwychwstania, szczególnie motyw trzech Marii przybywających do pustego grobu Chrystusa (por. Mk 16, 1–16, 6) oraz chrystofanii, czyli ukazywania się Jezusa po śmierci³⁵. Teologia pieśni skupia uwagę na ewangelicznym przekazie kerygmatu wiary w zmartwychwstanie Chrystusa i tajemnicę pustego grobu. Przepelniona jest nadzieją w zmartwychwstanie człowieka i królowaniem z Bogiem w niebie: „Iż mamy zmartwychpowstać, / Z Panem Bogiem królować. Alleluja!”.

Pieśń wielkanocna *Dziś Chrystus, Król wiecznej chwały*³⁶ po raz kolejny ukazuje zwycięskiego Chrystusa nad śmiercią i szatanem, zapowiadane w Ewangeliach. Triumfuje okazale i odbiera cześć „na Syjonie” jako prawdziwy Mesjasz, Król i Zbawiciel świata. Jego zwycięstwo jest wieczne i nieśmiertelne. Każda z czterech strof zakończona jest melodyjnym podwójnym *Alleluja*, natomiast ostatnia, podobnie jak w zakończeniu psalmów, jest doksologią na cześć Trójcy Świętej: „Chwała Królowi, Bogu Ojcu i Synowi (...) Duchowi Świętemu”.

Pieśń *Nie zna śmierci Pan żywota*³⁷, której słowa ułożył Franciszek Karpiński, a muzykę Teofil Klonowski. Teologia pieśni odnosi się do tajemnicy zmartwychwstania Chrystusa jako spłacającego dług Adama: „Twój, Adamie, dług spłacony, / okup ludzki dokończony”. Tekst nawiązuje do Pierwszego Listu Świętego Pawła Apostoła do Koryntian, w którym Apostoł Narodów stwierdza:

Tymczasem jednak Chrystus zmartwychwstał jako pierwszy spośród tych, co pomarli. Ponieważ bowiem przez człowieka [przyszła] śmierć, przez człowieka też [dokona się] zmartwychwstanie. I jak w Adamie wszyscy umierają, tak też w Chrystusie wszyscy będą ożywieni, lecz każdy według własnej kolejności. Chrystus jako pierwszy, potem ci, co należą do Chrystusa, w czasie Jego przyjścia (1 Kor 15, 20 -23).

Chrystus spłacił dług Adama i jednocześnie otworzył bramy nieba dla wierzących. Pieśń przekazuje prawdę o wiecznym przeznaczeniu człowieka. Aby jednak zmartwychwstać z Chrystusem, należy wraz z Nim najpierw umrzeć, opuścić ludzkie ciało (por. 2 Kor 5, 8), a dusza kiedyś połączy się z nim na nowo w dniu zmartwychwstania umarłych³⁸. Jeśli człowiek

³³ Por. M. KOROLKO, *Średniowieczna pieśń religijna polska*, Wrocław 1980, s. 54.

³⁴ Por. T. MICHAŁOWSKA, *Literatura polskiego średniowiecza*, dz. cyt., s. 463.

³⁵ Por. T. MICHAŁOWSKA, *Średniowiecze*, Warszawa 1995, s. 276.

³⁶ „1. Dziś Chrystus, Król wiecznej chwały, / wiedzie tryumf okazały. / Ozdobny w ślicznej koronie, / odbiera cześć na Syjonie. Alleluja, alleluja! / 2. Śmierci, gdzież moc teraz twoja? / Kędy twa, szatanie, zbroja? / Naszedł mocniejszy zbrojnego / mocarza i wziął łup jego. Alleluja, alleluja! / 3. Jezu mój, na wieczne lata, / Tyś ozdobą tego świata, / z łaski przypuść nas do swego / zwycięstwa nieśmiertelnego. Alleluja, alleluja! / 4. Chwała wiecznemu Królowi, / Bogu Ojcu i Synowi, / chwała Duchowi Świętemu, / jednemu Bogu naszemu. Alleluja, alleluja!” (zob. J. SIEDLECKI, *Śpiewnik kościelny*, dz. cyt., nr 180, s. 269-270).

³⁷ 1. Nie zna śmierci Pan żywota, / chociaż przeszedł przez jej wrota; / rozerwała grobu pęta / ręka święta. Alleluja! / 2. Twój, Adamie, dług spłacony, / okup ludzki dokończony; / wejdiesz w niebo z szczęśliwymi / dziećmi twymi. Alleluja! / 3. Próżno, strażę, grób strzeżecie! / Już Go tutaj nie znajdziecie; / wstał, przeniknął skalne mury / Bóg natury. Alleluja! / 4. Teraz On na ludzkie plemię / i na miłą patrzy ziemię, / która drogę dziś przybrana / kosztem Pana. Alleluja! (zob. J. SIEDLECKI, *Śpiewnik kościelny*, dz. cyt., nr 184, s. 274).

³⁸ Por. *Katechizm Kościoła Katolickiego* (KKK), Poznań 1994, nr 1005, s. 246.

umiera w łasce Chrystusa, przez śmierć ciała wypełnia się to „umieranie z Chrystusem” i jednocześnie dopełnia wszczęcie w Niego w Jego akcie odkupieńczym³⁹. W trzeciej zwrotce autor nawiązuje do ewangelicznej sceny ustawienia straży przy grobie Chrystusa (por. Mt 27, 65-66; 28, 4), która daremnie czuwała, gdyż Zmartwychwstały Pan przeniknął „skalne mury”. Mowa tu o uwielbionym ciele Jezusa. Z jednej strony zmartwychwstałe ciało, w którym Jezus się ukazuje nosi znamiona męki, z drugiej natomiast to autentyczne ciało posiada nowe właściwości ciała uwielbionego, czyli nie sytuuje się ono już w czasie i przestrzeni, ale „może uobecnić się na swój sposób, gdzie i kiedy chce, ponieważ Jego człowieczeństwo nie może już być związane z ziemią i należy wyłącznie do Boskiego panowania Ojca”⁴⁰. Radość z tajemnicy zmartwychwstania powinna dotyczyć każdego człowieka i całej ziemi, co wyraża w pieśni powtarzane przy każdej strofie „Alleluja”, jak również ostatnie słowa mówiące o „drogo dziś przybranej” ziemi, na którą patrzy Zmartwychwstały.

Kolejna staropolska pieśń wielkanocna *Przez Twoje święte Zmartwychpowstanie*⁴¹, ukazuje prawdę o nadziei życia wiecznego wierzących. Obok XIV-wiecznych polskich pieśni wielkanocnych, których incipity zostały odnotowane we wspomnianym wcześniej, zaginionym *Graduale plockim: Chrystus z martwych wstał je i Presstwe swete weschrznenie i Wstał smartwlich crol nas Syn Boży*, pieśń *Przez Twoje święte z martwy wstanie*, najbardziej odzwierciedla teologiczne treści tajemnicy powstania Chrystusa z martwych: *Przez Twe święte z martwy wstanie Boży Synu, odpuść nam nasze zgrzeszenie Ty jeś ten świat sam stawil Żywoteś nasz naprawil Śmierciś wiecznej nas zbawil Swąś moc zjawił*⁴². Pieśń ta podzielona jest na trzy spójnie tematyczne strofy. Pierwsza ukazuje tajemnicę Zmartwychwstania Chrystusa, druga – Wniebowstąpienie, trzecia – Zesłanie Ducha Świętego, odpowiednio rozpoczynając się od słów: *Przez Twoje święte Zmartwychpowstanie, / Boży Synu, odpuść nam nasze zgrzeszenie; Przez Twoje święte Wniebowstąpienie, / Boży Synu, odpuść nam nasze zgrzeszenie; Przez Twoje święte Ducha zesłanie, / Boży Synu, odpuść nam nasze zgrzeszenie*. Wszystkie te XIV-wieczne pieśni, jak wykazują badania etnograficzne i kulturoznawcze były śpiewane w czasie procesji rezurekcyjnej i miały ukazywać zmartwychwstanie jako wydarzenie zbawcze oraz tworzyć emocjonalną więź między Chrystusem a uczestnikami liturgii⁴³.

Pierwsza część antyfony *Regina caeli* stanowi polską wersję pieśni *Wesel się Królowo miła*⁴⁴, powstałą pierwszej połowie XIX wieku, której autorem jest ks. Józef Wrzeciono, a

³⁹ Por. Tamże, nr 1010, s. 247.

⁴⁰ KKK, nr 645, s. 161.

⁴¹ „1. Przez Twoje święte Zmartwychpowstanie, / Boży Synu, odpuść nam nasze zgrzeszenie; / wierzymy, iżżeś zmartwychpowstał, / żywoteś nasz naprawił, / śmierci wiecznej nas zbawił, / swoją świętą moc zjawił. / 2. Przez Twoje święte Wniebowstąpienie, / Boży Synu, odpuść nam nasze zgrzeszenie; / wierzymy, iżżeś w niebo wstał, / żywoteś nasz naprawił, / śmierci wiecznej nas zbawił, / swoją świętą moc zjawił. / 3. Przez Twoje święte Ducha zesłanie, / Boży Synu, odpuść nam nasze zgrzeszenie; / wierzymy, iżżeś Ducha zesłał, / żywoteś nasz naprawił, / śmierci wiecznej nas zbawił, / swoją świętą moc zjawił” (zob. J. SIEDLECKI, *Śpiewnik kościelny*, dz. cyt., nr 190, s. 283).

⁴² Zob. G. RYŚ, *Pobożność ludowa na Ziemiach Polskich w Średniowieczu. Próba Typologii*, Szczecin 1995, s. 164.

⁴³ Por. M. KOWALCZYK, *Geneza i obchód Wielkanocy w Polsce. Zarys problematyki*, „Studia Elbląskie”, 21 (2020), s. 281.

⁴⁴ „1. Wesel się, Królowo miła, / bo Ten, któregoś zrodziła, / zmartwychwstał Pan nad panami; / módl się do Niego za nami! / Alleluja, alleluja! / 2. Ciesz się i wesel się w niebie, / proś Go za nami w potrzebie, / byśmy się też tam dostali / i na wiek wieków śpiewali: / Alleluja, alleluja!” (J. SIEDLECKI, *Śpiewnik kościelny*, dz. cyt., nr 191, s. 284).

muzykę skomponował T. Klonowski⁴⁵. Antyfonę *Regina caeli*, jako jedną z czterech antyfon maryjnych, zawiera rękopis Antyfonarza z kościoła św. Piotra w Rzymie (1171 rok), jednak do jej spopularyzowania przyczynił się generał franciszkanów – o. Hajmon z Faversham (+ 1244) włączając ją do franciszkańskiej Liturgii Godzin w okresie paschalnym⁴⁶. Za pontyfikatu Klemensa VI (+ 1352) została przyjęta i rozpowszechniona stając się uprzywilejowaną antyfoną okresu Wielkanocnego⁴⁷. Jej legendarne powstanie związane jest z papieżem Grzegorzem Wielkim (+ 604)⁴⁸. Teologia tekstu pieśni odnosi się do Matki Bożej, która po proroczych słowach o cierpieniach (Łk 2, 35) związanych z męką i śmiercią Syna doznaje radości (J 19, 26-27). Lud Boży zwraca się do swej Matki, Maryi niejako pocieszając ją, zachęcając, by się radowała. Jednocześnie zwraca się do Niej – Królowej nieba i ziemi – o wstawiennictwo u Chrystusa, prosząc o potrzebne łaski i błogosławieństwo („proś Go za nami w potrzebie”), a ostatecznie o życie wieczne w niebie, na wzór Bożej Rodzicielki („byśmy się też tam dostali i na wiek wieków śpiewali: Alleluja, alleluja!).

Jedną z najstarszych polskich pieśni wielkanocnych jest *Wstał Pan Chrystus*⁴⁹. Pieśń ta powstała najprawdopodobniej pod koniec XIV lub na początku XV wieku, gdyż jej tytuł wymieniany jest w *Kancjonale Przeworszczyka*⁵⁰ z 1435 roku. Stanowi ona łaciński przekład tropu *Surrexit Christus hodie* i składa się z dwuwersowych zwrotek pisanych nieregularnym ośmiozłogłosem z parzystymi rymami⁵¹. Radosna i pełna wigoru melodyjnego aklamacja rozpoczyna pieśń: „Wstał Pan Chrystus z martwych ninie, / alleluja, alleluja!” i stanie się początkiem wyśpiewywanej radości na cześć Zmartwychwstałego Pana. Wieńczy ją pochwała Trójcy Świętej stanowiąca wyznanie wiary w Boga obecnego w Trzech Osobach: „Świętą Trójcę wyznawajmy, / alleluja, alleluja! / Bogu cześć i chwałę dajmy, / alleluja, alleluja!”. Osoby Boskie są nierozdzielne, posłanie Ducha Świętego przez Ojca w imieniu Syna („od Ojca” – J 15, 26) objawia, że jest On z Ojcem i Synem tym samym jedynym Bogiem i odbiera z Ojcem i Synem uwielbienie i chwałę⁵². Wyznanie to potwierdza stwierdzenie obecne w Credo Nicejsko-Konstantynopolitańskim: „Z Ojcem i Synem wspólnie odbiera uwielbienie i chwałę”.

⁴⁵ Por. B. NADOLSKI, *Leksykon Liturgii*, dz. cyt., s. 1282-1283; J. SIEDLECKI, *Śpiewnik kościelny*, dz. cyt., nr 191, s. 284).

⁴⁶ Por. B. NADOLSKI, *Leksykon Liturgii*, dz. cyt., s. 1282.

⁴⁷ Por. Tamże.

⁴⁸ Legenda opisana w *Legenda aurea* (1265 r.) wspomina o zarazie, która nawiedziła Rzym w 596 roku w okresie wielkanocnym. Papież Grzegorz Wielki zarządził wówczas procesję pokutno-błagalną. Wyruszyła ona o świcie sprzed kościoła Ara Coeli do bazyliki Santa Maria Maggiore, gdzie znajdował się słynący łaskami obraz Najświętszej Maryi Panny *Salus populi Romani*. Papież niósł w procesji osobiście ikonę Matki Bożej. Gdy mijano mauzoleum Hadriana uczestnicy usłyszeli anielskie głosy śpiewające „Regina coeli laetare, alleluia, quia quem meruisti portare, alleluia, resurrexit sicut dixit alleluia”. Gdy głosy ucichły papież dodał „ora pro nobis Deum. Alleluia”. W tym momencie ukazał się anioł, trzymający w ręku miecz zarazy, który schował do pochwy i od tego czasu pandemia ustała. Dla upamiętnienia tego cudownego wydarzenia nazwę mauzoleum-zamku zmieniono na Zamek Świętego Anioła, a słowa anielskiego hymnu umieszczono na dachu kościoła Ara Coeli (B. NADOLSKI, *Leksykon Liturgii*, s. 1283).

⁴⁹ „1. Wstał Pan Chrystus z martwych ninie, / alleluja, alleluja! / Uweselił lud swój mile, / alleluja, alleluja! / 2. Nie żałował życia swego, / alleluja, alleluja! / Dla człowieka mizernego, / alleluja, alleluja! / 3. Tego dnia wielkanocnego, / alleluja, alleluja! / Chwal każdy Syna Bożego, / alleluja, alleluja! / 4. Świętą Trójcę wyznawajmy, / alleluja, alleluja! / Bogu cześć i chwałę dajmy, / alleluja, alleluja!” (J. SIEDLECKI, *Śpiewnik kościelny*, dz. cyt., nr 194, s. 289-290).

⁵⁰ Zaginiony średniowieczny *Kancjonał* z 1435 autorstwa Jana z Przeworska zawierał pieśni religijne w języku polskim (Por. T. MICHAŁOWSKA, *Średniowiecze*, dz. cyt., s. 347-348).

⁵¹ Por. Tamże.

⁵² Por. KKK, nr 263, s. 71-72.

ponieważ Ojciec jest tym samym, co Syn, Syn tym samym, co Ojciec, Duch Święty tym samym, co Ojciec i Syn, to znaczy jednym Bogiem co do natury i stanowią Trójcę współistotną⁵³.

Pieśń wielkanocna *Zwycięzca śmierci*⁵⁴ została napisana prawdopodobnie w 1837 roku, a jej autorstwo zarówno tekstu jak i muzyki przypisywane jest księdzu Michałowi Marcinowi Mioduszeowskiemu (+ 1868), a następnie zamieszczona w jego śpiewniku⁵⁵. Wyraża ona prawdę o zwycięstwie Chrystusa nad śmiercią, piekłem i szatanem. W pieśni została przywołana postać Jonasza, który w egzegezie typologicznej⁵⁶ staje się typem Jezusa. Prorok Jonasz i jego historia jest zatem figurą ukazującą dzieło Chrystusa zapowiedziane już w Starym Testamencie (Jon 2, 1). Ewangelista Św. Mateusz notuje słowa Chrystusa odnoszące się bezpośrednio do starotestamentalnego proroka: „Plemię przewrotne i wiarołomne żąda znaku, ale żaden znak nie będzie mu dany, prócz znaku Jonasza. Albowiem jak Jonasz był trzy dni i trzy noce we wnętrznościach wielkiej ryby, tak Syn Człowieczy będzie trzy dni i trzy noce w łonie ziemi” (Mt 12, 39). Monumentalny obraz Zmartwychwstania Pańskiego, podkreślony w trzecim wersecie: „naród niewierny trwoży się, przestrasza” podkreśla przymiot Boga — Jego potęgę oraz ukazuje prawdę o lęku ludzi pogrążonych w grzechu, natomiast przez pojęcie „naród niewierny” rozumiani są ci Żydzi, którzy nie uwierzyli w Bóstwo Chrystusa i Jego zmartwychwstanie⁵⁷. W drugiej zwrotce autor nawiązuje do ewangelijnego doświadczenia pustego grobu przez niewiasty i dialogu z aniołem oznajmiającym zmartwychwstanie Pana. (Mt 28, 1-8). Śmierć Chrystusa wyzwala uczniów z niewoli grzechu i wiecznego potępienia, natomiast śmierć ciała wiernego staje się ważnym wydarzeniem, niejako bramą, przez którą otwiera życie wieczne.

Zakończenie

Teologia pieśni wielkanocnych, zwłaszcza analizowanych i zakorzenionych głęboko w polskiej tradycji Kościoła – liturgicznej i ludowej, koncentruje się głównie wokół tajemnicy odkupienia człowieka dzięki misterium zmartwychwstania Jezusa Chrystusa. Pojawiają się w nich podstawowe prawdy związane z egzystencją człowieka wierzącego w perspektywie życia wiecznego. Należą do nich cnoty teologalne, szczególnie wiara i nadzieja, prawda o ludzkim grzechu zakorzenionym w biblijnym grzechu Adama. Pojawia się w nich wiele odniesień pośrednich bądź bezpośrednich cytatów zaczerpniętych z Pisma Świętego, szczególnie opisujących wydarzenie zmartwychwstania Chrystusa. Soteriologiczne znaczenie prawd

⁵³ KKK, nr 245, s. 67; nr 253, s. 69.

⁵⁴ „Zwycięzca śmierci, piekła i szatana, / wychodzi z grobu dnia trzeciego z rana. / Naród niewierny trwoży się, przestrasza, / na cud Jonasza. Alleluja! / 2. Ziemia się trzęsie, straż się grobu miesza, / anioł zstępuje, niewiasty pociesza: / „Patrzcie, tak mówi, grób ten pusty został, / Pan zmartwychpowstał”. Alleluja! / 3. Ustąpcie od nas smutki i trosk fale, / gdy Pan Zbawiciel tryumfuje w chwale; / Ojcu swojemu już uczynił zadość, / nam niesie radość. Alleluja! 4. Cieszy swych uczniów, którzy wierni byli, / utwierdza w wierze, aby nie wąpili; / obcuje z nimi, daje nauk wiele / o swym Kościele. Alleluja! / 5. Już nie przestaje z narodem niewiernym, / samym się tylko ukazuje wiernym; / nieśmiertelności przedstawia znamiona / wśród uczniów grona. Alleluja! / 6. Boleści, rany, wzgardy wyrządzone / i śmierć haniebna są już nagrodzone; / za poniżenia został wywyższony / nad wszystkie trony. Alleluja!” (J. SIEDLECKI, *Śpiewnik kościelny*, dz. cyt., nr 198, s. 295-296).

⁵⁵ Zob. M. M. MIODUSZEWSKI, *Śpiewnik Kościelny, czyli pieśni nabożne z melodyjami*, Kraków 1838, s. 458.

⁵⁶ Por. P. PODESZWA, *Prorok Jonasz zapowiedzią Chrystusa w świetle Komentarza do Księgi Jonasza św. Hieronima*, „Biblica et Patristica Thoruniensia” 2 (2009), s. 158.

⁵⁷ Por. S. ROPIAK, *Treść teologiczna wielkanocnych pieśni zastępujących hymny w Liturgii Godzin*, „Studia Warmińskie” 44/45 (2007/2008), s. 141.

zawartych w śpiewach wielkanocnych kierują wiernych do otworzenia serca i umysłu na prawdę o Trójjedynym Bogu, o rzeczach ostatecznych, szczególnie o śmierci, zmartwychwstaniu i życiu wiecznym.

W Instrukcji o Muzyce w Świętej Liturgii *Musicam Sacram* czytamy:

Przez śpiew również należy nadać bardziej uroczysty charakter tym obrzędom, które Liturgia w ciągu roku kościelnego specjalnie uwypatnia. Wyjątkowo podniosłe powinny być odprawiane obrzędy Wielkiego Tygodnia, które przez obchód tajemnicy paschalnej prowadzą wiernych jakby w samo centrum roku liturgicznego i samej Liturgii⁵⁸.

Pieśni wielkanocne wyrażające radość z przeżywania zwycięstwa Chrystusa nad śmiercią i nadzieję powszechnego zmartwychwstania stanowią zatem formę modlitwy i powinny prowadzić wiernych do głębokiego przeżycia liturgii i w konsekwencji do spotkania ze Zmartwychwstałym Panem.

Bibliografia

- CABAN, P., *Jakie odpowiedzi na wezwania liturgiczne dawali chrześcijanie w starożytności?*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 2/59 (2006), s. 121-124.
- CASEL, O., *La Fête de Pâque dans l’Eglise des Pères*, Paris 1963.
- FOLSOM, C., *Człowiek współczesny a liturgia*, red. K. Porosło, Kraków 2018.
- KARPIŃSKI, F., *Pieśni nabożne*, Supraśl 1792.
- Katechizm Kościoła Katolickiego*, Poznań 1994.
- KOROLKO, M., *Średniowieczna pieśń religijna polska*, Wrocław²1980.
- KOWALCZYK, M., *Geneza i obchód Wielkanocy w Polsce. Zarys problematyki*, „Studia Elbląskie”, 21 (2020), s. 273-293.
- MICHALAK, J., *Zarys liturgiki*, Płock 1939.
- MICHAŁOWSKA, T., *LITERATURA polskiego średniowiecza*, Warszawa 2011.
- MICHAŁOWSKA, T., *Średniowiecze*, Warszawa 1995.
- MIODUSZEWSKI, M. M., *Śpiewnik Kościelny, czyli pieśni nabożne z melodyjami*, Kraków 1838.
- NADOLSKI, B., *Leksykon Liturgii*, Poznań 2006.
- PODESZWA, P., *Prorok Jonasz zapowiedzią Chrystusa w świetle Komentarza do Księgi Jonasza św. Hieronima*, „Biblica et Patristica Thoruniensia” 2 (2009), s. 151-170.
- RATZINGER, J., *Nowa pieśń dla Pana*, tłum. J. Zychowicz, Kraków 1999.
- ROPIAK, S., *Treść teologiczna wielkanocnych pieśni zastępujących hymny w Liturgii Godzin*, „Studia Warmińskie” 44/45 (2007/2008), s. 133-154.
- RYŚ, G., *Pobożność ludowa na Ziemiach Polskich w Średniowieczu. Próba Typologii*, Szczecin 1995.
- SIEDLECKI, J., *Śpiewnik kościelny*, Kraków 1876.
- SIEDLECKI, J., *Śpiewnik kościelny*, Kraków 2021.
- SINKA, T., *Polska pieśń w liturgii*, „Nasza Przeszłość” 60 (1983), s. 235-273.

⁵⁸ ŚWIĘTA KONGREGACJA OBRZĘDÓW, *Instrukcja o muzyce w świętej liturgii „Musicam Sacram”*, 5 III 1967, nr 44.

SURZYŃSKI, J., *Polskie pieśni Kościoła katolickiego od najdawniejszych czasów do końca XVI stulecia*, Poznań 1891.

ŚWIĘTA KONGREGACJA OBRZĘDÓW, *Instrukcja o muzyce w świętej liturgii „Musicam Sacram”*, 5 III 1967.

<https://www.muzeum-radom.pl/muzeum-o-kolberga/tradycja-piesni-wielkanocnych/2947>.